

А. Ф. Гуцал

ЧЕРПАКИ РУДКОВЕЦЬКОГО ГОРОДИЩА І ДЕЯКІ ПИТАННЯ ХРОНОЛОГІЇ ЧОРНОЛІССЯ НА ДНІСТРІ

У статті подано характеристику глиняних черпаків з Рудковецького городища, зроблено порівняння цього виду посуду з аналогічною керамікою з інших пам'яток Середнього Подністров'я, розглянуто питання їх хронології.

Ключові слова: Григорівка, Дністровка, Непоротово, Рудківці, Середнє Подністров'я, чорноліська культура, кераміка, черпаки.

Городище в с. Рудківці Новоушицького р-ну досліджувалося у 1970-х рр. Тоді було розкрито біля 400 м² площі, відкрито ряд жител, з'ясовано характер фортифікацій, отримано значний керамічний матеріал. Роботи на пам'ятці були продовжені у 2016 р. Городище займає територію у 115 га, розташовану на крутому схилі лівого берега Дністра і на плато, де розмішене сучасне село.

Колекція кераміки складається із відомих на пізньочорноліських старожитностях форм посуду. Серед них домінують корчаги, тюльпановидні горщики, миски із загнутим всередину вінцем та черпаки.

Серед загального числа кераміки черпаки складають 16,1 %. Можливо якась частина фрагментів належить кубкам, але цілих форм цього типу посуду не знайдено, в той час як черпаків нараховується кілька десятків. Поодинокі знахідки кубків і на інших пізньочорноліських об'єктах Середнього Подністров'я — у Григорівці [Смирнова, 1983, с. 62], Дністровці [Смирнова, 1985, с. 18] в Непоротово. Таке явище звичне для скіфської епохи Дніпровського Правобережжя [Ковпаненко, Бессонова, Скорый, 1989, с. 52]. Складається враження, що кубки зовсім не використовувалися на поселеннях, що дуже вірогідно.

© А.Ф. ГУЦАЛ, 2017

На розкритій площі городища зібрано понад дві сотні ручок черпаків, які збереглися разом з цілими посудинами чи у фрагментах. Це показує наскільки широко даний тип глиняних виробів побутував у тодішнього населення. При виготовленні їм приділялася особлива увага. Вони були неодмінними аксесуарами в ході різних святкувань, релігійних церемоній тощо [Горбов, 2002, с. 243]. До аналізу цієї категорії посуду дослідники звертаються все частіше [Кашуба, Левицкий, 2011; Кашуба, Дараган, 2009; Щербань, Рахно, 2006, Шрамко, 1999]. Стало зрозуміло, що вони виступають свого роду хроноіндикаторами. М. Дараган, вивчаючи черпаки Жаботинського поселення, прийшла до висновку, що цей тип посуду дуже яскраво характеризує зміни між першим і другим горизонтом поселення [Дараган, 2003, с. 312]. Іншими стали форма чашечки, ручки, відростки. Ручки на дрібних черпаках стають вузькими, кругло-овальними в перерізі. Вони орнаментувались різного роду косими паралельними смугами, заштрихованими трикутниками, ромбами тощо. Відростки набувають вигляду сплющеного великого пальця або рогоподібного виступу, тоді як циліндричні і цв'яхоподібні виступи зникають [Дараган, 2003, с. 314].

Як і вся столова кераміка, рудковецькі черпаки формувалися із щільного, добре промішаного тіста з домішками шамоту, піску, окремих вкраплень жорстви. Поверхня здебільшого сіро-чорного, коричнево-сірого забарвлення, добре заглажена, нерідко підлощена. Кожна посудина має свій профіль, який може бути від майже прямого (рис. 1, 7) до різко есовираженого (рис. 2, 8). Практично всі черпаки мають глибоку чашку, злегка відхилений назовні ві-

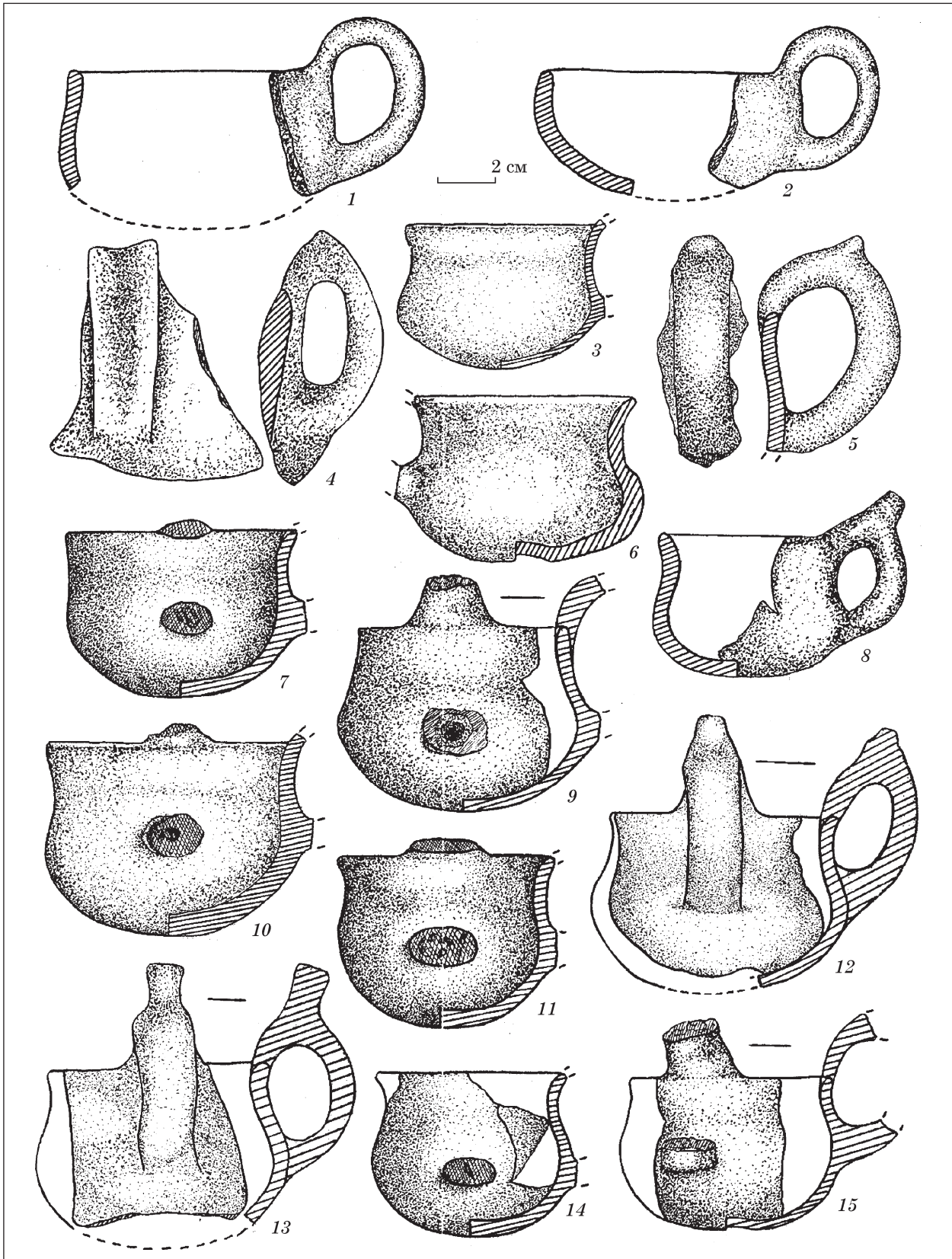

Рис. 1. Черпаки з Рудковецького городища

нець, округле дно. З нашого погляду більше всього їх відрізняє ручка.

За цією ознакою виділяється кілька типів черпаків. До першого можемо віднести посудини, що мають просту петельчасту ручку. Серед черпаків вони складають 8,5 %. У них тулуб без видимих перегинів переходить у майже прямий вінчик і округле дно. Корпус ледь ширший

ни, що мають просту петельчасту ручку. Серед черпаків вони складають 8,5 %. У них тулуб без видимих перегинів переходить у майже прямий вінчик і округле дно. Корпус ледь ширший

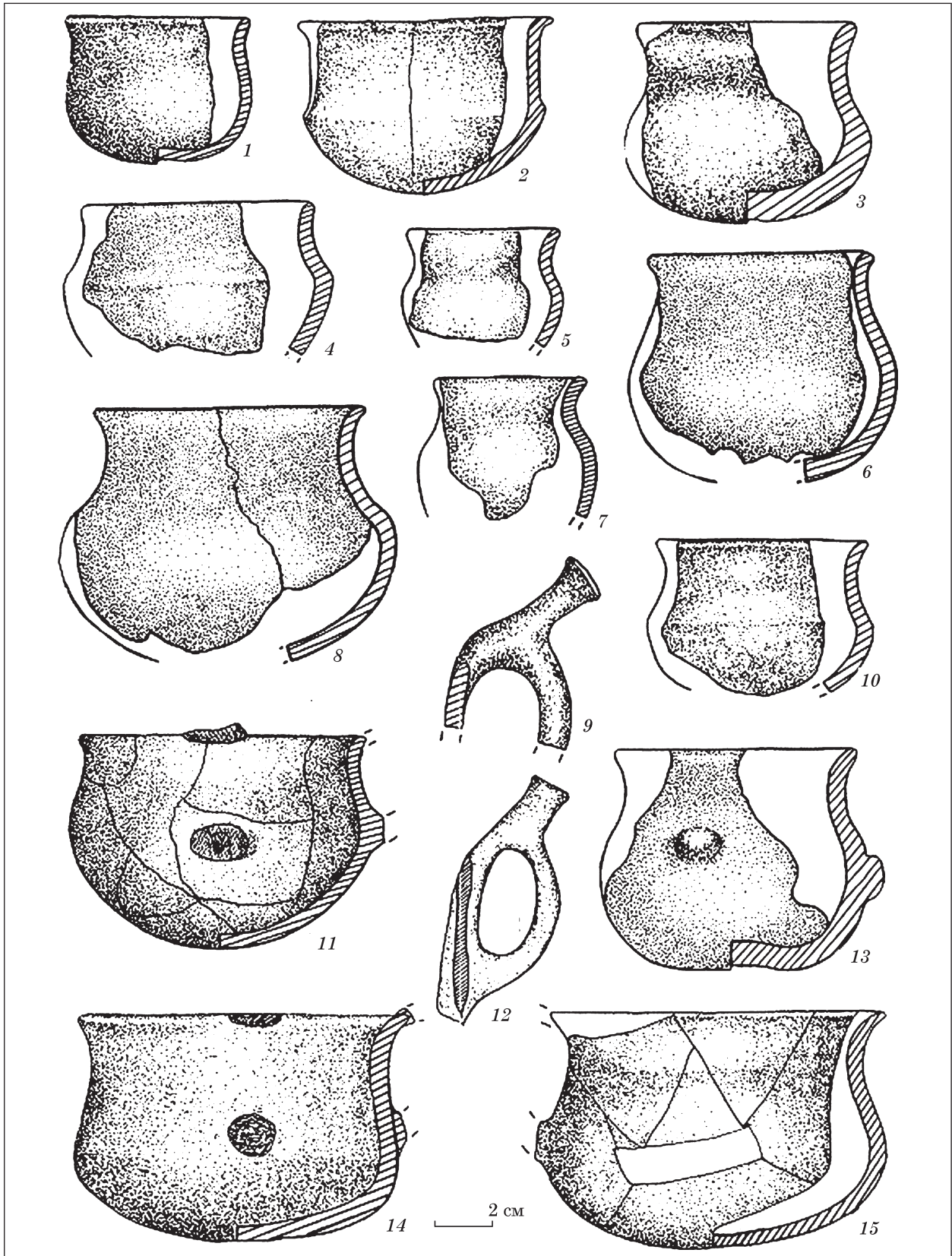

Рис. 2. Черпаки з Рудковецького городища

діаметра вінець. Одні мають порівняно глибоку чашку (рис. 1, 1), інші — значно меншу (рис. 1, 2). Ручка дещо підвищується над краєм. Такі вироби відомі на Середньому Дністрі у біло-

грудівській культурі [Рибалова, 1998, рис. 5, 8], на чорноліських пам'ятках, таких, як поселення Дністровка [Смирнова, 1985, рис. 6, 4, 7, 9; 10, 1—3; 1986, рис. 5, 10; 7, 5], Непорогове [Кру-

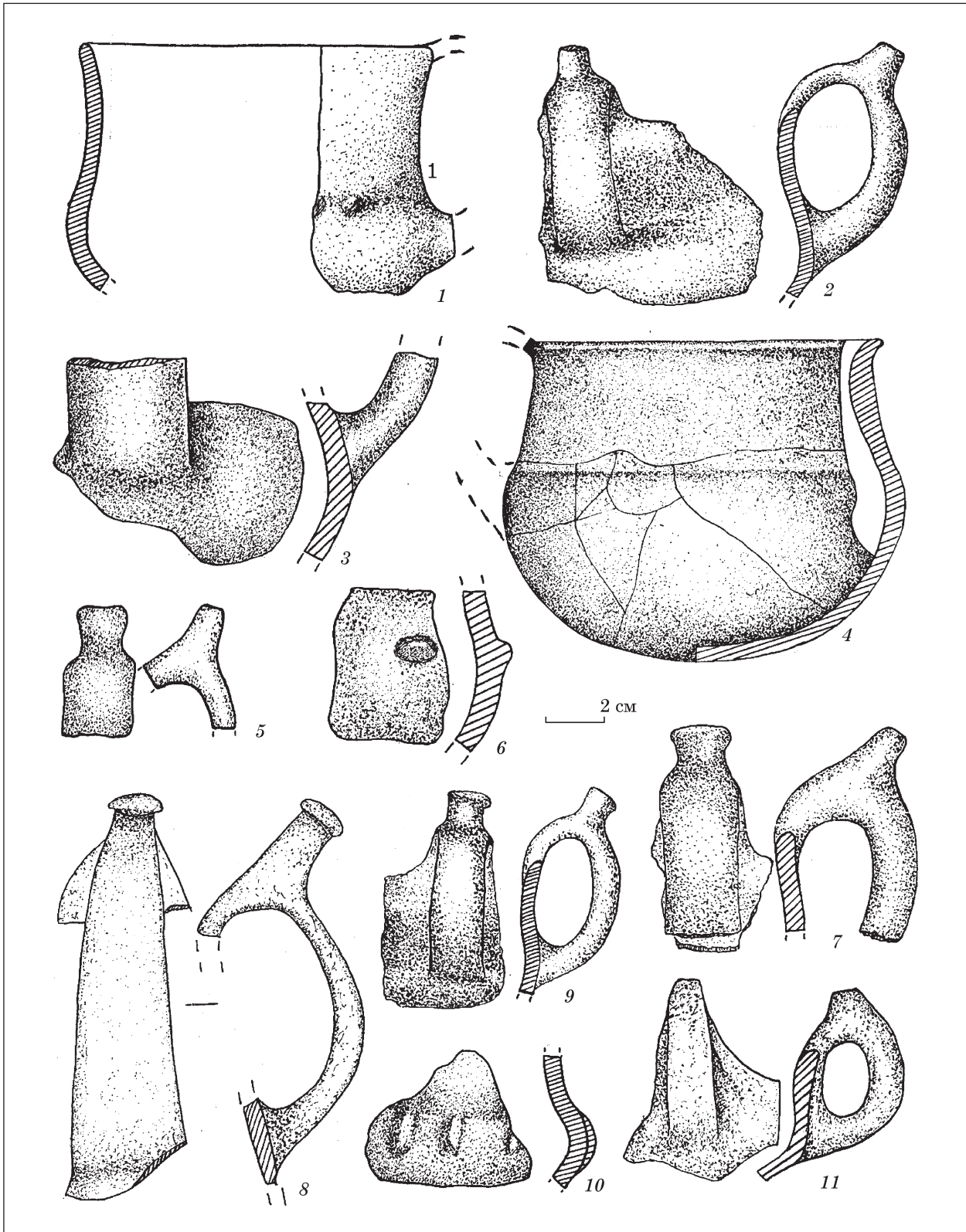

Рис. 3. Черпаки з Рудковецького городища

шельницька, 1998, рис. 13, 10; 16, 3, 4], Ленківці [Мелокова, 1958, рис. 2, 12—14].

Друга група черпаків, які привертають увагу, має ручку з нерозвинутим загостреним відростком наверху. Їм належить 3,5%. До одного такого черпака була прикріплена

стрічкова ручка з поздовжнім жолобком на зовнішній стороні і широким загостреним виступом на вершині (рис. 1, 4). Ручки інших посудин в розрізі округлі, овальні і зовсім круглі, виступи тільки намічені, конусовидні (рис. 1, 5).

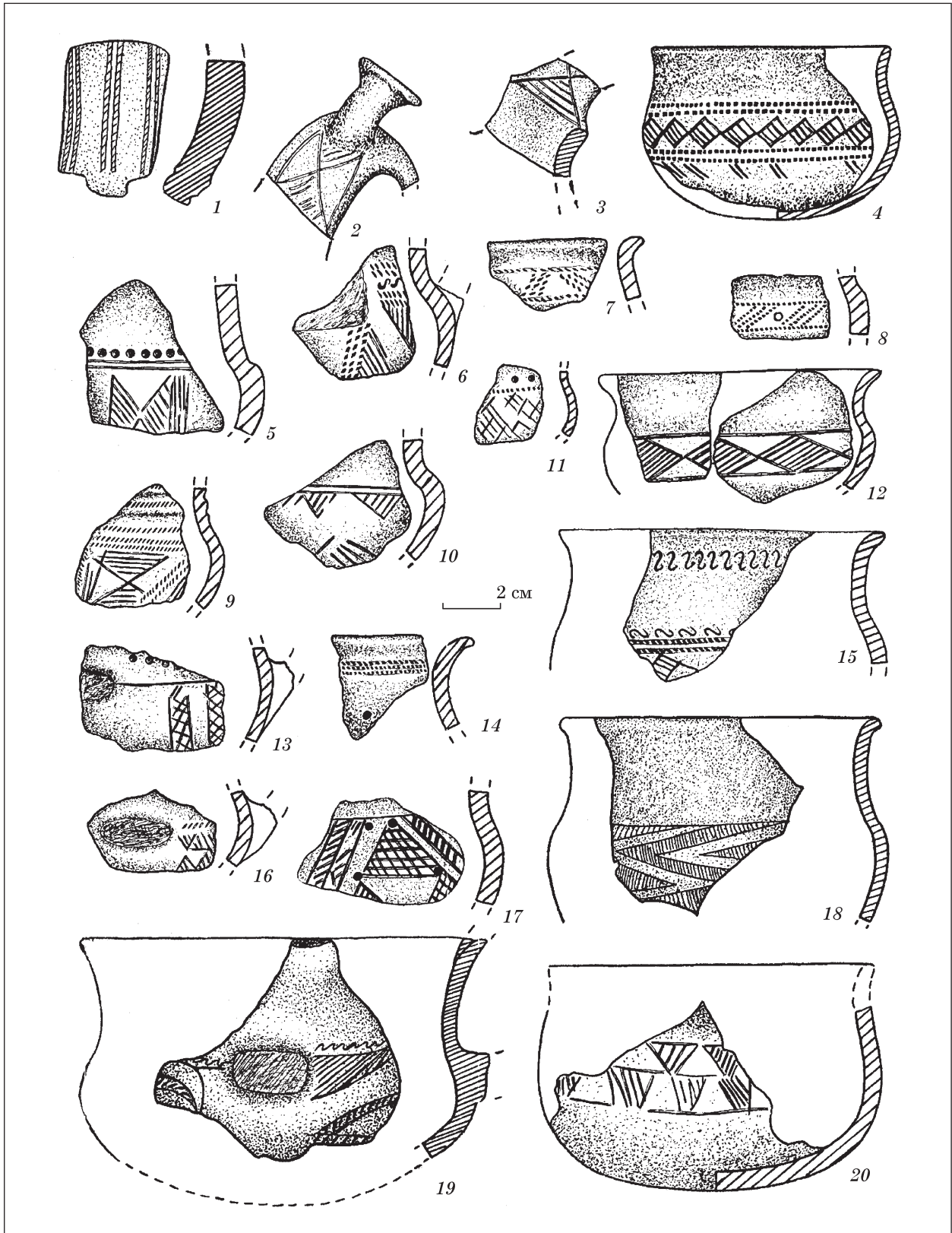

Рис. 4. Черпаки з Рудковецького городища

Основна ж маса черпаків відрізняється від інших тим, що у них ручки, піднімаючись на 2—3 см над кромкою чашки, завершуються конусовидно зрізаним, циліндричним (чи близьким до нього) або циліндричним, з розширеним

на кінці виступом (рис. 1, 8, 12, 13; 2, 9, 12), зрізка їх буває два (рис. 5, 1, 2) і навіть три (рис. 5, 4). У відсотковому співвідношенні вони займають 86 %. Більшість — це невеликі посудини з глибокою до 6—8 см чашкою, тулубом 6—12 см,

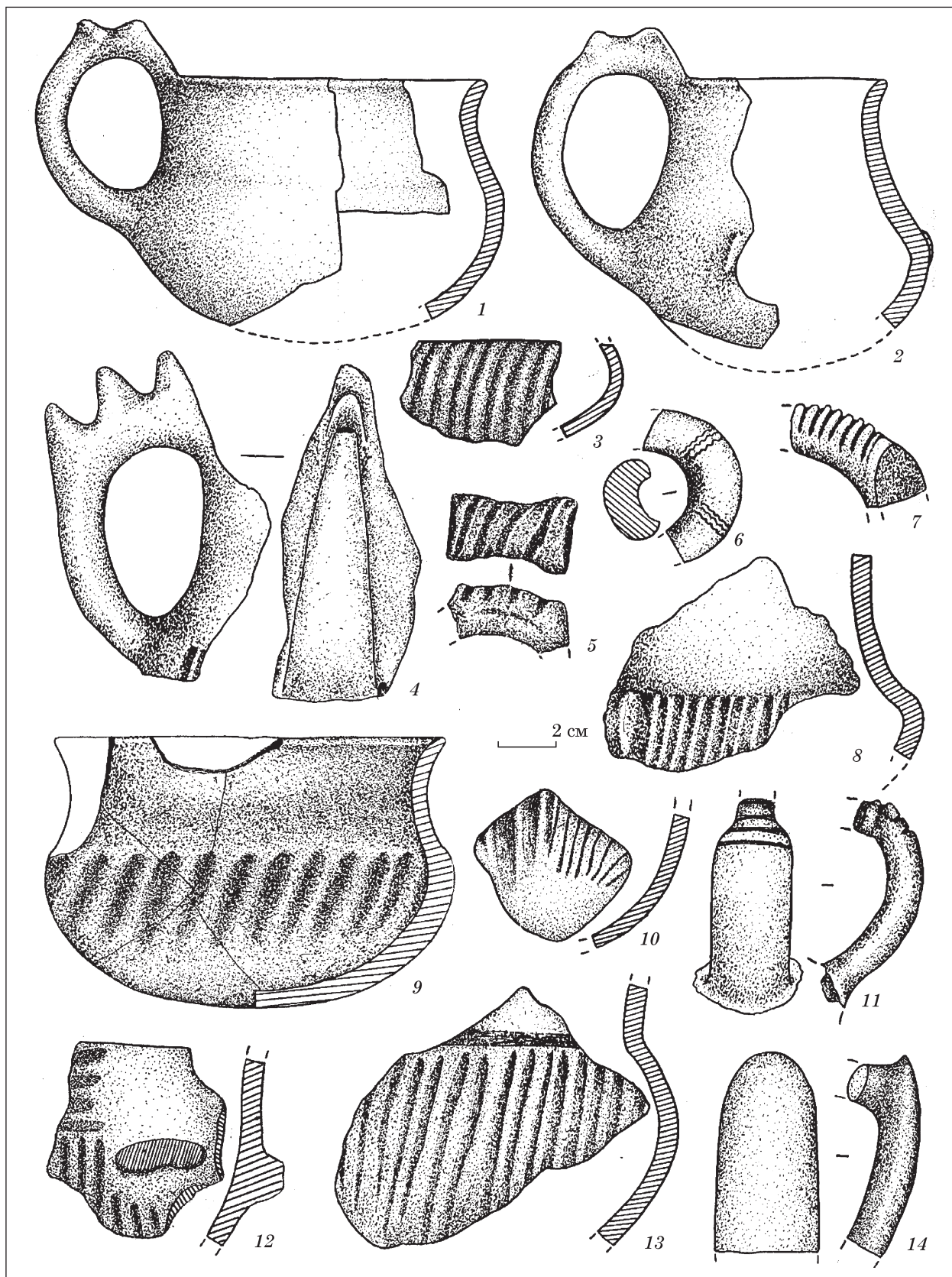

Рис. 5. Черпаки з Рудковецького городища

округлим дном, на якому іноді помітний умбон. У частини з них слабо профільований корпус, коли ледь намічена шийка переходить у злегка відхилений назовні вінець, а тулуб майже

рівний діаметру останнього (рис. 1, 7, 8, 10, 11). Інші екземпляри характеризуються помітнішим S-видним профілем, діаметр тулуба незначно перевищує діаметр вінця (рис. 1, 6,

12—15). Є посудини, у яких тулуб конусовидно переходить до звуженого вінчика майже по прямій лінії (рис. 1, 9). Такі вироби за формою (особливо, коли б вони були трохи глибші) скоріше наближаються до грушевидних черпаків, відомих в Подніпров'ї у ранньоскіфську пору [Ильинская, 1975, табл. I, 1; IX, 9].

Стінки всіх черпаків переважно тонкі, не перевищують 0,5 см, виглядають естетично, заглажені, нерідко залощені. Але бувають і значно грубішої обробки. Наприклад, є фрагменти стінок завтовшки 1 см (рис. 2, 3), виготовлені такі посудини недбаліше, поверхня шорсткувата. Подібне оформлення поверхні і на виробах з шишковидними виступами на боках (рис. 2, 13; 3, 1, 6, 10). Третина черпаків мала збільшені розміри. У них діаметри вінець становили 14—19 см, ручки широкі, масивні, з виступом (рис. 3, 3, 8).

Частина черпаків (14 %) прикрашена зубчатим, S-подібним кільцевидним, штампом, врізними лініями, що утворюють заштриховані геометричні фігури. Часто це трикутники, ромби з'єднані вершинами в поєднанні із штампами (рис. 4, 2—17, 19, 20), заштриховані зигзаговидні смуги (рис. 4, 18) тощо. Така орнаментация притаманна посуду з чорноліських пам'яток дністро-дніпровського межиріччя [Смирнова, 1983, рис. 1, 1—6; 4; 1984, рис. 8, 1, 2, 8, 9; Тереножкин, 1961, рис. 41], з жаботинських [Дараган, 2011, рис. V.12, 20, 24; табл. 125, 1, 2, 5, 7 та ін.; Ильинская, 1975, рис. 12; табл. I, 3; XXXI, 4] та сахарнянських старожитностей [Гольцева, Кашуба, 1995, рис. LX, 5; LXX, 3; LXXI, 9; Кашуба, 2000, рис. LXIII, 13; LXXXII, 1, 7, 12]. Рідкісною є ручка, декорована трьома здвоєними лініями зубчатого штампа (рис. 4, 1). Орнамент такого типу бачимо на ручці кувшина із Глінжень II [Гольцева, Кашуба, 1995, с. 34, табл. LXX, 5].

Цікава категорія черпаків (6 %) представлена виробами з канелюрами. Цим вони різко виділяються серед інших. Частіше орнаментувався тулуб. Канелюри розташовувалися вертикально (рис. 5, 10) або злегка нахиленими вправо (рис. 5, 3, 8, 9), на шийці — горизонтально (рис. 5, 12). Корпус плавно профільований, округлий, вінець відігнутий (рис. 5, 9), іноді форма тулуба має біконічну форму (рис. 5, 8), є посудини з раптовим переходом від кулевидного тулуба до вертикально поставленої шийки (рис. 5, 13). Очевидно, цим черпакам належать ручки особливої конструкції. Вони, як можна судити за кількома уламками, складаються ніби з двох елементів. Їх нижня частина, яка кріпилася до стінки в місці найбільшого розширення, має форму стрічки із заокругленими краями. У крайній вищій точці стрічка раптово звужується і майже під прямим кутом переходить у горизонтально повернутий в сторону вінчика, круглий стержень (рис. 5, 11, 14). Останній, як правило, декорований поперечними

канелюрами (рис. 5, 5, 7, 11). Поодинокі знахідки ручок, з таким декоруванням трапилися у Григорівці [Смирнова, 1983, с. 62, рис. 2, 3, 9], Непорогово [Крушельницька, 1998, рис. 96, 20], частіше вони зустрічаються в групі Кишинів-Корлатень [Смирнова, 1990, с. 23, рис. 2, 5, 11; Мелюкова, 1961, с. 39, рис. 15, 11—15], культурі Басарабі [Vulpe, 1965, Abb. 6, 14], на городищі Глінжень II [Гольцева, Кашуба, 1995, с. 34].

Канельовані черпаки з Рудковець практично повністю повторюють форми і орнаменти аналогічних виробів із Шолданешт. Це, головним чином, посудини з розширеним округлим тулубом, прикрашеним вертикальними чи нахиленими канелюрами, між якими бувають, як і на рудковецьких (рис. 5, 8), симетрично видавлені із середини три горбкуваті виступи (один на стороні протилежній до ручки і два по боках) [Мелюкова, 1958, рис. 16, 2; 21, 1—4]. Навіть якістю недбалого тьмяного лощіння рудковецькі черпаки подібні шолданештським. У той же час фрагменти корчаг типу вілланова, мисок з відігнутим назовні вінцем, які теж трапилися на городищі, мають добре чорне лощіння значно вищої якості, як і в Шолданештах [Мелюкова, 1958, с. 57, 71]. Немає сумніву у походженні цього варіанту посуду із культур шолданештського кола. Цікаве і таке спостереження науковців: для території Середнього Подніпров'я впливи культурного комплексу Басарабь, як зараз в'яяснено, були прямими, але переважно без участі культури Шолданешт [Кашуба, Левицкий, 2011, с. 155], то для Рудковецького городища навпаки — безпосередніми були контакти з Шолданештами. Але і чисто басарабські культурні імпульси теж не можна ігнорувати. Їх зустрічаємо на ручках у вигляді характерного орнаменту (рис. 4, 1; 5, 6), відомого із культурних комплексів Басарабі-Шолданешти городища Глінжень II [Гольцева, Кашуба, 1995, рис. LXX, 5; LXXI, 7]. Одним із таких свідчень їхньої наявності є прокреслені на внутрішній стороні ручок фігури з елементами мальтійського хреста (рис. 4, 2, 3), що є однією з невід'ємних басарабських ознак, відсутніх у Шолданештах [Дараган, Кашуба, 2008, с. 55]. Поява такого символу у Північному Причорномор'ї засвідчена з середини VIII ст. до н. е. [Кашуба, Дараган, 2009, с. 78, 79]. З'ясувалося, що специфічні зображення мальтійських хрестів на кераміці присутні, як на Правобережжі Дніпра у середині-третій чверті VIII ст. до н. е., так і на цілому ряді поселень Лівобережжя у ранньоскіфський час [Дараган, Кашуба, 2008, с. 55]. Останнє означає, що і в Рудківцях хвиля басарабських запозичень може припадати як мінімум на першу половину VII ст. до н. е.

Черпаки шолданештського зразка, декоровані канелюрами, відомі в межах Рудковецького регіону і з інших місць. Т.Г. Мовшею в с. Ло-

мачинці Сокирянського району Чернівецької області відкрито поховання заключного етапу чорноліської культури, де знайдено такий черпак [Крушельницька, 1998, с. 136—137; рис. 86, 3]. На поселенні с. Сокілець Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. при розвідкових обстеженнях В.А. Захарьєвим виявлено уламки канельованих черпаків та частину бронзових однокільчатих вудил, датованих кінцем VIII — початком VII ст. до н. е., [Бандрівський, Захарьєв, 1998, с. 506, рис. 1, 4, 5]. Це зайвий раз говорить про те, що продукція шолданештських керамістів інтенсивно поставлялася в райони подільського Подністров'я

У Середньому Подністров'ї найкраще досліджені чорноліські старожитності на Григорівському [Артамонов, 1955] та Рудковецькому [Гуцал, 2000] городищах, поселеннях у Дністровці [Смирнова, 1986], Козлові [Белозор, Могилов, Скорый, 2010], Комарові [Ковпаненко, 1998], Ленківцях [Мелюкова, 1958], Непоротове [Крушельницька, 1998], Селищі [Мелюкова, 1953].

Колекції глиняного посуду із більшості цих старожитностей виглядають так ніби їх зібрано на одному місці. Треба сказати, що візуальне ознайомлення з матеріалами Григорівки і Дністровки у фондах Ермітажу, Непоротова — безпосередньо ще під час розкопок, і порівняння їх з рудковецькими не виявили яких небудь суттєвих відмінностей ні у зовнішньому вигляді посуду, забарвленні поверхні, формах чи сировині, з якої він виготовлений. Зрозуміло, що якщо пам'ятки синхронні, відносяться до однієї культури, розташовані компактно на невеликій території, то так мало би й бути. Проте, повністю співпадаючи за основними характеристиками, кераміка має і деякі свої особливості. Проявляються вони в асортименті і, в першу чергу, стосуються черпаків. Все це наводить на думку, чи існували ці об'єкти археології одночасно, чи в їхніх датах можуть бути певні розходження. Якщо вони асинхронні, то в чому це проявилось.

Вчені давно звернули увагу на те, що форми ручок розвиваються поступово від простих петельчатих до ручок з виступами на вершині. О.І. Тереножкін писав, що висхідною формою черпака була кружка з невисокою дуговидною ручкою [Тереножкін, 1961, с. 78, рис. 51, 1, 2, 7, 8, 16, 17]. В.А. Іллінська зауважувала, що неорнаментовані кружковидні черпаки з петельчатою заокругленою, загостреною або з невеликим горбком на вершині ручкою, представляють найбільш ранній варіант [Ільїнська, 1975, с. 116]. Поселення в с. Ленківці, де знайдено черпаки з простими петельчастими, ручками Г.І. Мелюкова вважала близьким за особливостями матеріальної культури до поселень епохи пізньої бронзи типу Білогрудовки, а поселення, де виявлені черпаки з виступами на перегині ручки, впевнено зара-

ховувала до більш пізнього періоду [Мелюкова, 1953, с. 72].

Якщо виходити із таких типологічних розробок, виконаних у свій час для Дніпровського Правобережжя, то і для Середнього Подністров'я найранішими треба вважати посудини, які мають просту петельчату ручку без виступу. На поселенні у Дністровці такий вид посуду, як черпак, представлений в своїй основній масі виробами із простими петельчастими ручками. Вони там повністю домінують, в той час як ручки із виступом на вершині трапляються дуже рідко [Смирнова, 1984, с. 49; 1985, с. 18]. Виходячи із специфіки матеріальної культури, Г.І. Смирнова наполегливо відстоювала точку зору про дві локальні групи пізньочорноліських пам'яток на Середньому Дністрі, названі нею «Дністровка-Ленківці» та «Григорівка» [Смирнова, 1984, с. 55—57; 1985, с. 26—27] і разом з М.Т. Кашубою присвятили цьому окрему статтю [Смирнова, Кашуба, 1988, с. 18—28]. Разом з тим, дослідниця ставила перед собою запитання, чи не є ці старожитності різночасовими, але відкидала цю думку [Смирнова, 1985, с. 26]. Відмінності в матеріалах двох зазначених груп, вона бачила в тому, що на формування чорноліського комплексу Григорівського городища активно впливали носії групи Сахарна—Солончени, а на Дністровку-Ленківці — голіградське населення [Смирнова, 1985, с. 27]. Цей висновок цілком логічний, в той час як твердження про дві локальні групи вимагає переконливішої аргументації.

В свою чергу нагадаємо, що на поселенні були можливі деякі стратиграфічні спостереження. Так, курганом і двома зольниками перекривалися більш ранні культурні нашарування. Крім цього, автор дослідження відзначила, хоч і незначну, відмінність в кухонній кераміці із зольника 2 і об'єктів відкритих під ним [Смирнова, 1985, с. 19]. Дещо допомогти може роговий псалій трьохдірчастого типу [Смирнова, 1982, рис. 12, 14]. О.Д. Могилов, виходячи з того, що він знайдений в житлі пізньочорноліської епохи, а житло перекривав курган з пізньочорноліськими похованнями, датував знахідку першою-третьою чвертями IX ст. до н. е. [Могилов, 2003, с. 79]. Але трьохдірчаті рогові псалії, хоч можливо і дещо іншої морфології, відомі вже набагато раніше. Зокрема, вони знайдені у Білогрудівському лісі, у культурному шарі першої ступені чорноліської культури Суботівського городища [Тереножкін, 1961, с. 98, рис. 62, 1, 2; 63, 1, 2], на старожитностях пізньої бронзи [Березанская, 1982, с. 127, рис. 40, 4, 5]. Тому, не виключено, що екземпляр із Дністровки може бути старшим запропонованої дати.

Все це опосередковано говорить про те, що на поселенні були різночасові ділянки. Г.І. Смирнова віднесла період його функціонування до

IX—VIII ст. до н. е. з умовою, що нижня дата буде уточнюватися. Разом з тим, проведений аналіз деревного вугілля із ями 24 та житла 5 за радіовуглецевим методом показав середню-другу половину XI ст. до н. е. Ця дата дослідницею не була прийнята [Смирнова, 1986, с. 23] як і пропозиція Г. Косака, про яку вона згадує, віднести початок пізнього етапу чорноліської культури до X ст. до н. е. [Смирнова, 1985, с. 34]. З позицій сьогодення, така точка зору Г. Косака вже не виглядає аж дуже дивно. А якщо врахувати результати аналізу за C^{14} , то ж цілком реально, що поселення у Дністровці могло зародитися у X ст. до н. е., а то і раніше. Хронологія пам'яток фінальної фази епохи бронзи та початку раннього залізного віку за останній час зазнала колосальних змін. Як в калейдоскопі міняються дати, зміст міжкультурних взаємозв'язків. Те, що ще зовсім недавно вважалося доведеним, зараз не витримує критики. Звичайно це закономірний і позитивний процес оскільки останні дослідження пам'яток створюють нові можливості для оптимізації дат. Але це також означає те, що нинішня хронологія не є остаточною і вона ще не раз буде змінюватися.

Рудковецьке городище і поселення Непоротово розташовані по різних сторонах Дністра, за 6 км одне від одного, тобто на віддалі прямої видимості. І вже між ними аж ніяк не могло бути розходжень в керамічних наборах при умові повної синхронності. Л.І. Крушельницька відзначає, що у культурному шарі цих пам'яток відсутні керамічні вироби з канельованим орнаментом [Крушельницька, 1998, с. 161]. Такий висновок може свідчити про згасання життєдіяльності в Непоротово до того, як сюди почався експорт кераміки, прикрашеної канелюрами. Однак з розкопу VII, який дослідниця відносить до найпізнішого періоду існування поселення, трапився фрагмент черпака (?) з таким декором [Крушельницька, 1998, рис. 62, 1]. Канелюри присутні і серед колекції черепків, зібраних на іншому поселенні — Непоротове V [Крушельницька, 1998, с. 127; рис. 80, 8, 11], яке, треба думати, виникло в той момент, коли розвиток поселень Непоротово I—IV пішов на спад. Припускаємо, що це мало місце близько кінця VIII ст. до н. е., тобто до моменту з'явлення канельованого посуду басарабішолданештського чи скоріше шолданештського гатунку на Середньому Дністрі [Кашуба, 2000а, с. 145—147]. Спочатку появу культури Басарабі—Шолданешти у Дністро-Прутському межиріччі М.Т. Кашуба датувала не пізніше кінця першої половини VIII ст. до н. е., а верхній рубіж — серединою — кінцем VII ст. до н. е. [Гольцева, Кашуба, 1995, с. 36—37]. При цьому вона приводить думку М. Гуми, згідно якої матеріали з могильників шолданештського типу відносяться до VII ст. до н. е. [Гольцева, Кашуба, 1995, с. 36]. В одній з останніх праць

кінцевий період побутування шолданештських пам'яток доводиться на першу половину VII ст. до н. е., хоча не виключено, що може бути обмежений часом близько початку VII ст. до н. е. [Кашуба, 2012, с. 240] Приблизно таку ж позицію щодо шолданештських матеріалів займала і Г.І. Мелюкова [Мелюкова, 1989, с. 20].

І хоча деякі дати можуть показатися застарілими зовсім ігнорувати їх мабуть не варто. Це, в свою чергу, показує, що канельований орнамент міг проникнути у подільський регіон не раніше VII ст. до н. е. Незначне число кераміки шолданештського зразка у Рудківцях, те що вона не набула широкого розповсюдження, свідчить про її появу тут не у самий ранній період існування цих пам'яток.

Кераміка з Григорівки є, по суті, повним аналогом рудковецької. Але і тут є винятки. У Григорівці приблизно вдвічі більше посуду, оздобленого врізним і штампованим орнаментом. Більше і канелюр. Можливо це пояснюється ближчим розташуванням городища до сахарнянської групи, або довшим періодом його існування, що не виключено.

Визначення абсолютних дат чорноліських пам'яток з території Середнього Дністра — задача не реальна на сьогоднішній день. Такі хроноіндикатори, як кам'яні циліндричні молотки, глиняні когтисті лапи і деякі бронзові вироби не дають «вузьких» дат. Вони говорять лише про якийсь окремих період синхронного співіснування поселень. Із всіх датуючих знахідок на цих старожитностях найпереконливіше виглядають бронзові асиметрично-ромбічні наконечники стріл з Рудковець [Гуцал, 2000, рис. 3, 1—8]. Навряд чи варто сумніватися у їх скіфській приналежності. В.А. Іллінська пов'язувала такий тип стріл з раннім етапом історії скіфів у Північному Причорномор'ї і підкреслювала, що вони локалізуються по шляхах скіфських походів [Іллінська, 1973, с. 17]. Якщо так, то постає питання, коли вони могли потрапити на городище. Верхня дата пізньочорноліських пам'яток, згідно оцінок останніх десятиліть, припадає на середину VIII ст. до н. е. [Смирнова, 1985а, с. 43], кінець IX ст. [Кашуба, 2000а, с. 362; Дараган, Кашуба, 2008, с. 46, табл.], а в одній із недавніх хронологічних схем середньодністровську групу доведено до кінця VIII ст. до н. е. [Кашуба, Смирнова, Вахтина, 2010, с. 163, табл.]. Тобто, стає очевидним, що оптимальні дати поки що не знайдені.

Верхній рубіж чорноліської культури і припинення життя на Рудковецькому городищі це різні речі. Очевидно, що городище продовжувало розвиватися і на етапі Жаботина III [Кашуба, Смирнова, Вахтина, 2010, с. 163, табл.] і його фініш наступив, якщо не у середині VII ст. до н. е., то аж ніяк не раніше першої половини VII ст. до н. е., і, ймовірно, ближче до середини століття. На ряді пам'яток з території

Середнього Подністров'я, аналогічних за культурними проявами Рудківцям, в той період продовжувалося життя. Наприклад, поселення Козлів II, яке за керамічним матеріалом дуже близьке Рудківцям, дослідники датують другою половиною VIII—VII ст. до н. е. [Белозор, Могилов, Скорый, 2010, с. 168]. Очевидно, що дністровські матеріали пізнього чорнолісся включають в себе і жаботинський етап, який виражений тут дуже слабо.

Фінальна дата городища опосередковано може бути підкріплена і таким фактом. Дослідження вчених останніх років показали, що приблизно в однаковий час, близько середини VII ст. до н. е., у Північному Причорномор'ї появляються східно-гальштатські імпорти, а у Карпатському басейні і південно-східній альпійській зоні фіксуються предмети ранньоскіфського походження, що підтверджує наявність тісних культурних зв'язків. Відстежується також повернення загонів воїнів-вершників в лісостепові області Подніпров'я з далеких приальпійських земель близько середини VII ст. до н. е. [Кашуба, 2012, с. 245; Кашуба, Смирнова, Вахтина, 2010, с. 163, табл.]. Це, власне, підтверджує, що скіфська поява і в зоні Середнього Подністров'я мала місце у вказаний час, і Рудковецьке городище було одним із центрів тих подій.

Таким чином, знахідки, які могли б в межах вузької хронології визначити абсолютні дати для вище згаданих об'єктів археології відсутні. Тим не менше, керуючись тими типологічними змінами, які сталися з керамікою, зокрема з черпаками, на пам'ятках, про які йшлося, ми схильні вважати, що найдавнішим було поселення у Дністровці (орієнтовно воно могло існувати протягом X — кінця VIII ст. до н. е.), в Непоротово життя буяло у кінці X — VIII ст. до н. е., у Рудківцях — кінець X — перша половина VII ст. до н. е., у Григорівці — остання чверть X — середина VII ст. до н. е.

Зрозуміло, що викладені тут міркування з приводу хронології середньо-дністровських старожитностей потребують додаткового обґрунтування. Для цього потрібні нові польові дослідження, виявлення закритих комплексів, чіткі стратиграфічні спостереження. Сподіваємося, це справа майбутнього.

Артамонов М.И. Археологические исследования в Южной Подольи в 1952—1953 гг. // КСИМК. — 1955. — Вып. 59. — С. 100—117.

Бандрівський М., Захар'єв В. Нова знахідка бронзових однокільчастих вудил в Україні // Зап. НТШ: Праці археол. комісії. — Львів, 1998. — 235. — С. 505—510.

Белозор В., Могилов А., Скорый С. Комплексы раннего железного века у с. Козлов на Среднем Дестре // *Tyragetia. Arheologie Istorie Antica.* — 2000. — Vol. IV (XIX), nr. 1. — С. 149—174.

Березанская С.С. Северная Украина в эпоху бронзы. — К., 1982. — 209 с.

Гольцева Н.В., Кашуба М.Т. Глинженъ II — многослойный памятник Среднего Поднестровья. — Тирасполь, 1995. — 272 с.

Горбов В.Н. О сакральной функции архаических черпаков Лесостепной Скифии // Структурно-семиотические исследования в археологии. — Донецк, 2002. — Т. 1. — С. 243—255.

Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський лісостеп // Давня і середньовічна історія України (історико-археологічний збірник). — Кам'янець-Подільський, 2000. — С. 69—79.

Дараган М.Н. Периодизация Жаботинского поселения // АБУ 2001—2002 pp. — 2003. — С. 310—317.

Дараган М.Н. Начало раннего железного века в Днепровской Правобережной Лесостепи. — К., 2011. — 848 с.

Дараган М.Н., Кашуба М.Т. Аргументы к ранней дате основания Жаботинского поселения // *Revista Arheologica.* — 2008. — Vol. 4, n. 2. — С. 40—74.

Ильинская В.А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин (VII—VI вв. до н. э.). — К., 1975. — 221 с.

Ільїнська В.А. Бронзові наконечники стріл так званого жаботинського і новочеркаського типів // Археологія. — 1973. — Вип. 12. — С. 13—26.

Кашуба М.Т. Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия—Сахарна) // *Stratum plus.* — 2000. — № 3. — С. 241—488.

Кашуба М.Т. Заметки о формировании среднегальштатской культуры Басарабь—Шолданешть в Днестро-Прутском междуречье // *Stratum plus.* — 2000a. — № 3. — С. 140—156.

Кашуба М., Дараган М. «Чудесные знаки» гальштатского периода в юго-восточной Европе и северном Причерноморье. 1: Мальтийский крест // *Studia archaeologiae et historiae antiquae: Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur.* — Chisinau, 2009. — С. 65—86.

Кашуба М.Т. О гальштатте и Гальштатте в Северном Причерноморье — современное состояние исследований // Археологические вести. — 2012. — № 18. — С. 232—252.

Кашуба М.Т., Смирнова Г.И., Вахтина М.Ю. Немировское городище: сто лет археологических исследований // Древние культуры Евразии: Материалы междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. А.Н. Бернштама. — СПб, 2010. — С. 156—167.

Кашуба М.Т., Левицкий О.Г. Заметка о происхождении одной категории сосудов для питья позднейшего предскифского — раннескифского времени в Северном Причерноморье // Древности Восточной Европы: Сб. науч. тр. к 90-летию Б.А. Шрамко. — Харьков, 2011. — С. 148—159.

Ковпаненко Г.Т., Бессонова С.С., Скорый С.А. Памятники скифского времени Днепровского Лесостепного Правобережья. — К., 1989. — 333 с.

Ковпаненко Г.Т. Поселение предскифского времени у с. Комаров на Днестре // Скифы, хазары, славяне, Древняя Русь: Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. М.И. Артамонова. — СПб, 1998. — С. 33—34.

Крушельницька Л.І. Чорноліська культура Середнього Придністров'я. — Львів, 1998. — 222 с.

Мелюкова А.И. Культуры предскифского периода в Лесостепной Молдавии // Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Северном Причерноморье. — М., 1961. — С. 5—52 (МИА. — № 96).

Мелюкова А.И. Культуры предскифского периода в лесостепной зоне // Степи евразийской части СССР

в скифо-сарматское время. — М., 1989. — С. 16—29.

Мелюкова А.И. Скифия и фракийский мир. — М., 1979. — 233 с.

Мелюкова А.И. Памятники скифского времени на Среднем Днестре // КСИИМК. — 1953. — Вып. 51. — С. 60—61.

Мелюкова А.И. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья // МИА. — 1958. — № 64. — С. 5—102.

Могиллов О.Д. Деталі кінського спорядження у пам'ятках західноподільської групи скіфського часу // Археологія. — 2003. — № 2. — С. 72—83.

Рибалова В.Д. Два поселения предскифского времени на Левобережье Среднего Днестра и некоторые проблемы белогрудовской культуры (по материалам разведки Юго-Подольской экспедиции в 1953—1954 гг.) // Археологические вести. — 1999. — № 6. — С. 320—342.

Смирнова Г.И. Закрытые предскифские комплексы у села Днестровка-Лука // Древние памятники культуры на территории СССР. — Л., 1982. — С. 30—53.

Смирнова Г.И. Материальная культура Григоровского городища (к вопросу о формировании чернолеско-жаботинских памятников) // АСГЭ. — 1983. — № 23. — С. 60—72.

Смирнова Г.И. О формировании позднечернолеской культуры на Среднем Днестре (по материалам поселения Днестровка-Лука) // АСГЭ. — 1984. — № 25. — С. 43—59.

Смирнова Г.И. Поселение у с. Днестровка — памятник чернолеской культуры на Днестре // АСГЭ. — 1985. — № 26. — С. 5—29.

Смирнова Г.И. Основы хронологии предскифских памятников Юго-Запада СССР // СА. — 1985а. — № 4. — С. 33—53.

Смирнова Г.И. Последний сезон работ на чернолеском поселении Днестровка-Лука и вопросы хронологии позднего Чернолесья // АСГЭ. — 1986. — № 27. — С. 8—26.

Смирнова Г.И., Кашуба М.Т. О двух локальных группах культуры позднего Чернолесья на Среднем Днестре // АСГЭ. — 1988. — № 29. — С. 18—28.

Смирнова Г.И. Памятники типа Кишинев-Корлатень в Днестро-Сиретском междуречье и группа Белегиш II в югославском Подунавье // АСГЭ. — 1990. — № 30. — С. 20—33.

Тереножкин А.И. Предскифский период на Днепровском Правобережье. — К., 1961. — 248 с.

Шрамко И.Б. Техника конструирования черпаков скифского времени // АЛІУ. — 1999. — № 2. — С. 19—20.

Щербань А.Л., Рахно К.Ю. Глиняні черпаки початку доби раннього заліза з пам'яток поблизу Диканьки // АЛІУ. — 2006. — № 2. — С. 29—39.

Vulpe A. Zur mitleren halstattzeit in Rumanien (Die Basarabi-Kultur) // Dacia. — 1965. — IX. — S. 105—132.

А.Ф. Гуцал

ЧЕРПАКИ РУДКОВЕЦЬКОГО ГОРОДИЩА І НЕКОТОРІЕ ВОПРОСИ ХРОНОЛОГІЇ ЧЕРНОЛЕСЬЯ НА ДНЕСТРЕ

В статті дана характеристика черпакам із Рудковецького городища, розположеного в районі Середнього Дністра. Проводиться їх порівняння з такими ж сосудами, знайденими на чернолеских пам'ятниках в Григоровці, Днестровці, Непоротово. Установлено, що по основним параметрам показателі збігаються, але є і відмінності, які стосуються оформлення ручок сосудів, наявності або відсутності виробів, декорированих канелюрами. Зроблено висновок про те, що ці давності мають декілька різну хронологію. Найбільш раннім представляється поселення в Днестровці, найбільш пізнім — в Григоровці. Для більш ґлибокого вивчення питань, пов'язаних з чернолескою культурою на Дністрі, необхідні нові польові дослідження.

Ключевые слова: Григоровка, Днестровка, Непоротово, Рудковці, Середнє Поднестров'є, чернолеска культура, кераміка, черпаки.

A.F. Gutsal

BAILERS FROM THE RUDKOVETSKYI HILLFORT AND SOME QUESTIONS ON THE CHRONOLOGY OF THE CHERNOLESSYA ON THE DNESTER

The paper presents the characteristics of bailers from the Rudkovetskyi hillfort located in the area of the Middle Dnester. Compares them with the same bailers found on the monuments in chernolessya in Grygorovka, Dnestrovka, Neporotovo. It was found that the figures on the basic parameters are the same, but there are differences relating to the mounting of handle of bailers, presence or absence of items decorated with fluted. The conclusion is that these ancient times have somewhat different chronology. The earliest settlement is in Dnestrovka, the most late — in Grygorovka. For a more in-depth study of issues related to chernolesskaya culture on the Dnester, needs new field researches.

Keywords: Grygorovka, Dnestrovka, Neporotovo, Rudkovtsy, Middle Dnester, chernolesskaya culture, ceramics, bailers.

Одержано 23.02.2017